

УДК 338.24:316.4

*Т.М. Завора,
кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та
державного управління
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
О.В. Чепурний,
здобувач кафедри фінансів, банківської справи та державного управління
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ІНДИКАТОРІВ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

*T.M. Zavora,
candidate of economic sciences, associate professor of department of finances,
banking and state administration of the Poltava National Technical University
named after Yuri Kondratyuk
O.V. Chepurniy,
candidate of department of finances, banking and state administration of the
Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk.*

ANALYSIS AND EVALUATION OF THE SOCIAL SECURITY INDICATORS OF UKRAINE

***Анотація.** Здійснено аналіз та оцінювання індикаторів стану соціальної безпеки України. Визначено напрями реформування соціальної політики в контексті підвищення рівня соціальної безпеки: удосконалення системи соціального захисту; реформування політики зайнятості та житлової політики держави.*

***Ключові слова:** соціальна безпека, індикатори стану соціальної безпеки, соціальна політика.*

***Annotauion.** The article presents the analysis and evaluation of the social security indicators of Ukraine. The directions of the social policy reforms in the context of improving the level of social security were determined: improving social security, reform of the employment policy and the reform of housing policy.*

***Keywords:** social security, indicators of social security, social policy.*

Вступ. Глобалізаційні процеси, кризові явища у світі, проблема посилення експортної орієнтованості, недостатній розвиток внутрішнього ринку, залежність від імпорту енергетичних ресурсів актуалізують питання

безпеки на мікро- та макрорівнях. Зниження рівня і якості життя населення, недосконалість проведення реформ в економіці України та соціальні деформації, майнові нерівності, що призводять до загострення соціальних протистоянь у суспільстві потребують аналізу та оцінки рівня соціальної безпеки з метою поліпшення добробуту населення.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Теоретичні й прикладні аспекти становлення та розвитку соціальної безпеки людини, суспільства, держави і її складові, стан та види загроз на сучасному етапі розвитку досліджували вчені й практики: І. Ф. Гнибіденко, Е.М. Лібанова, А.М. Колот, О. Ф. Новікова, В.В. Роговий, О.О. Беляєв [1 – 4]. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою вивчали Є.В. Грабко, Н.Г. Мехеда [5]. О.М. Палій виявила проблеми діагностики соціальної безпеки й обґрунтувала методологію визначення її показників, визначивши перспективи розвитку соціальної безпеки [6].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та оцінка індикаторів стану соціальної безпеки України та визначення напрямів реформування соціальної політики в контексті підвищення рівня соціальної безпеки.

Основний матеріал і результати. Аналіз та оцінка стану соціальної безпеки вимагає використання певної методики. Існують різні підходи до оцінювання соціальної безпеки. Так, О.М. Палій для управління процесом досягнення соціальної безпеки вважає за необхідне здійснювати оцінювання її кількісних елементів за такими компонентами: макроекономічна група, демографічні показники, охорона здоров'я і безпека, освіта, зайнятість, показники матеріальної забезпеченості населення, рівень та структура особистого споживання, житлові умови населення, показники пенсійного забезпечення населення, показники соціальної напруженості. Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 затверджено Методику розрахунку рівня економічної безпеки України, яка визначає перелік основних індикаторів економічної безпеки

(в тому числі соціальної безпеки як складової економічної безпеки), їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обчислення інтегрального індексу економічної безпеки. Зазначена методика базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці України і застосовується Міністерством економіки для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності (тобто соціальна безпека аналізується як окрема складова, до складу інтегрального індексу якої входять 14 індикаторів) [7].

Слід відмітити, що під час розрахунку рівня економічної безпеки України, складовою якої є соціальна безпека, значення вагового коефіцієнта узагальненого індикатора соціальної безпеки становить 0,0808. Для порівняння найбільше значення в енергетичній сфері – 0,1324; найменше у виробничій – 0,0769. Ваговий коефіцієнт індикатора соціальної безпеки є найнижчим серед усіх 10 сфер економіки після виробничої безпеки, тобто відповідно до цієї методики соціальна безпека практично є найменш значимою у складі економічної безпеки України. На нашу думку, таке заниження вагомості соціальної безпеки є невиправданим, оскільки довготривала нерозв'язаність соціальних проблем у переважній частині українського суспільства виступає як один із чинників, що може дестабілізувати розвиток усіх інших сфер економіки.

Рівень соціальної безпеки держави оцінюють за значенням інтегрального індикатора соціальної безпеки. Разом з тим, щоб з'ясувати, за рахунок яких факторів відбулося зниження чи підвищення значення індикатора, слід проаналізувати динаміку основних його складових – чотирнадцяти індикаторів соціальної безпеки (табл. 1):

1. Аналіз частки населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), виявив, що основних прогностичних показників бідності, які були затверджені Стратегією

подолання бідності, не було досягнуто у період із 2001 по 2010 р., а фактичні показники значно перевищували значення запланованих величин [8]. Так, у 2010 році межа бідності, розрахована відповідно до критерію, зазначеного у Стратегії, 944 грн на місяць, а межа злиденності – 755 грн. За межею бідності опинилися 24,1% населення, причому 46,6% з них перебували за межею злиденності. Показник глибини бідності склав 20,9%, так бідному населенню не вистачало в середньому 179,8 грн. до зазначеної межі бідності. При цьому сукупний дефіцит доходів бідних становив 2108 млн.грн на місяць [8].

2. Динаміка зміни прожиткового мінімуму та частки населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, зменшилася із 82,7% у 2001 р. до 23,9% у 2010 р. Зміна частки населення, що перебуває за межею бідності за критеріями національної межі та прожиткового мінімуму, свідчить, що рівень бідності, розрахований за першим критерієм, залишався приблизно на одному рівні (24,1 – 28,1%), тоді як цей показник, розрахований з використанням прожиткового мінімуму, змінювався доволі швидкими темпами (рис.1).

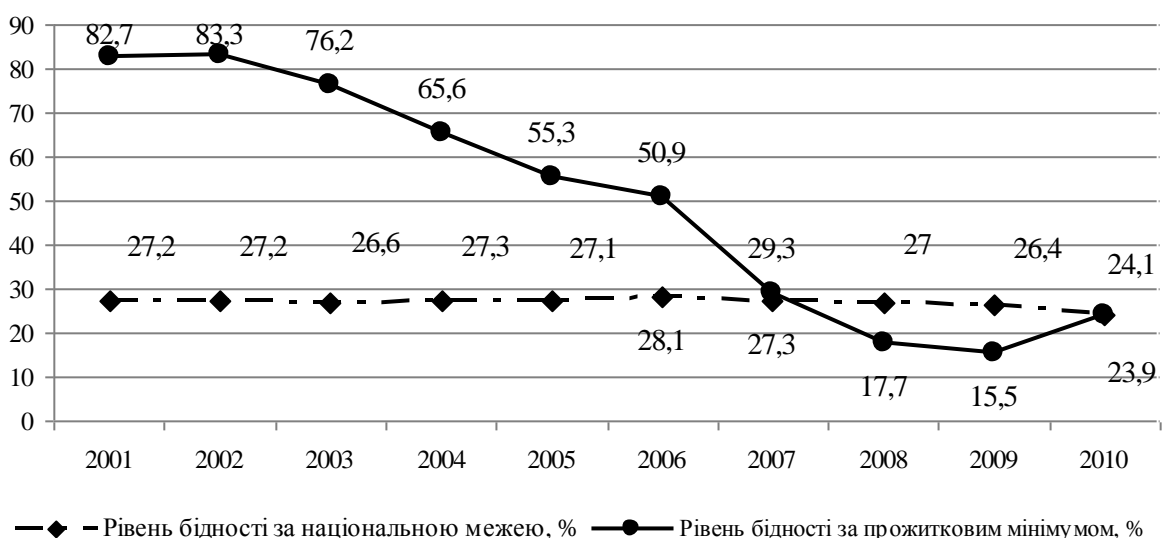

Рис.1. Динаміка бідності населення України за різними критеріями виміру

3. Аналі відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму встановив його збільшення у 2,5 рази у 2010 р. порівняно із 2001 р. Незважаючи на позитивну динаміку зазначеного індикатора, доцільно констатувати низький рівень заробітної плати населення.

4. Індикатор «відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму знаходиться у небезпечній зоні, оскільки його значення протягом аналізованого періоду менше від 1,5 (рис. 2).

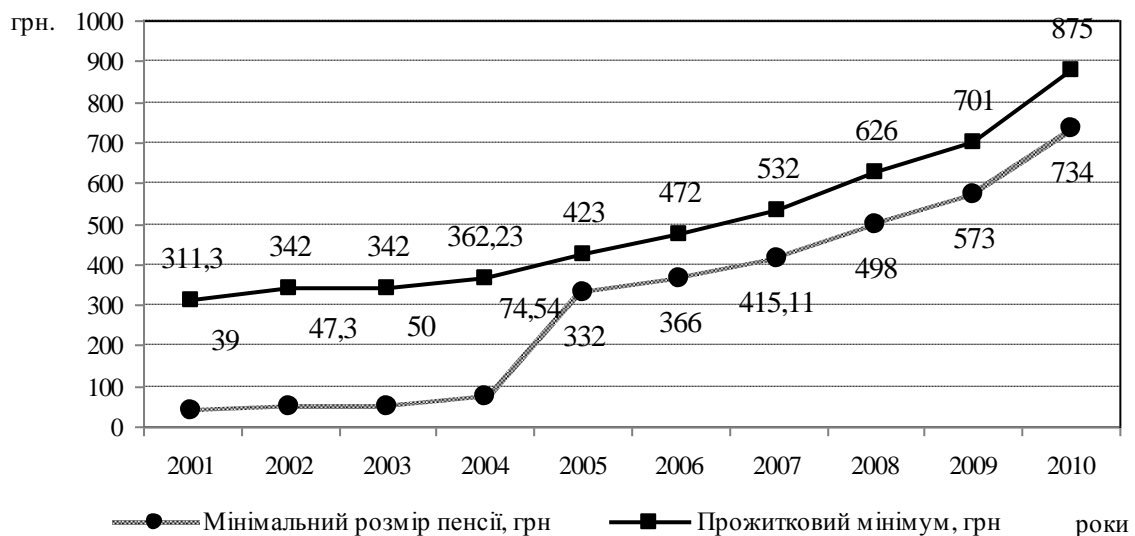

Рис. 2. Динаміка мінімального розміру пенсії та прожиткового мінімуму за 2001 – 2010 роки

Розрив у відношенні мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, який встановлено починаючи із 2001 р., указує на необхідність подальшого реформування пенсійної системи України і в першу чергу шляхом запровадження накопичувального пенсійного забезпечення.

5. Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін. Розрахунки цього індикатора оцінки стану соціальної безпеки свідчать, що протягом 2001 – 2010 рр. сукупні ресурси домогосподарств зростали швидшими темпами, ніж підвищувалися ціни на товари та послуги, тобто зростання ресурсів домогосподарств випереджало інфляцію. Винятком став 2009 рік, оскільки індекс сукупних ресурсів є меншим близько на 10 відсоткових пунктів за

індекс споживчих цін, що, на нашу думку, є наслідком другої хвилі економічної кризи в країні та світі.

6. Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого. Щорічне зменшення цього показника вказує на скорочення розриву між найбагатшим і найбіднішим населенням України.

7. Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств. Проведений аналіз виявив, що частка споживчих сукупних витрат домогосподарств має тенденцію до зменшення: якщо у 2001 р. споживчі витрати становили 93,7% загального обсягу витрат, то у 2010 р. їх питома вага знизилася до 90%. У першу чергу це стало результатом зменшення питомої ваги витрат, спрямованих на харчування та безалкогольні напої. Разом з тим негативним явищем є зростання обсягу витрат та відповідно їх частки у сукупних витратах, що здійснюються домогосподарствами на придбання алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Одночасно частка витрат, що припадають на неспоживчі цілі, протягом досліджуваного періоду зросла з 6,3 до 10%. З одного боку, це може свідчити про поліпшення матеріального стану сімей та зростання обсягу коштів, які можуть бути спрямовані на заощадження чи капітальні вкладення й ремонт, проте з іншого – таке явище може бути наслідком зростанням податкового навантаження на громадян та збільшення обсягу обов'язкових платежів. У Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України наведено критичне значення цього показника – 50%, тобто не більше половини сукупних витрат домогосподарств має бути витрачено на споживання продуктів харчування. Згідно із цим критерієм оптимальним значення показника було лише у 2008 р., упродовж усіх інших років індикатор перевищував 50%. Згідно з дослідженням Міжнародної організація праці Global Wage Report, найменші витрати на харчування у

відсотках до сукупних витрат – 20% у Бельгії, Данії, Норвегії, Нідерландах, Швейцарії. Найбільше значення показника – до 80% – Молдова, Румунія, Вірменія.

8. Рівень безробіття за методологією МОП. Динаміку зміни чисельності економічно активного, зайнятого та безробітного населення, а також рівня безробіття, обчисленого за методологією МОП наведено на рис. 3. Починаючи з 2001 р. рівень безробіття поступово знижувався й у 2008 році становив 6,4%, що є позитивним значенням, але у 2009 р. значення показника зросло до 6,8%, що викликано розгортанням економічної кризи в країні. У 2010 р. рівень безробіття змінився на 1,3 відсоткових пункти.

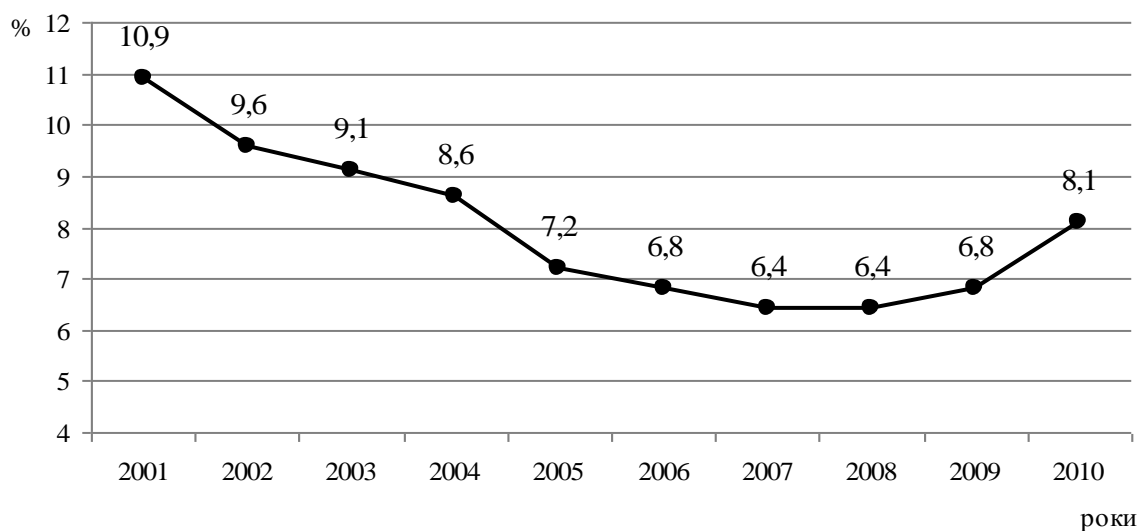

Рис. 3 Рівень безробіття (за методологією МОП) в Україні протягом 2001 – 2010 років

Оскільки пороговим значенням рівня безробіття, обчисленого за методологією МОП, відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України є 10%, то згідно зі статистичними даними фактичні значення цього індикатора соціальної безпеки протягом усього аналізованого періоду знаходились у безпечній зоні.

9. Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних). Динаміка змін частки довготривалого безробітного населення свідчить про позитивну тенденцію до зменшення частки осіб, що не мали роботу понад 6 місяців (з 79,2 у 2001 р. до 42,2% у 2009 р.). Їх питома вага у 2010 р. зросла на 10 відсоткових пунктів порівняно з попереднім роком (до 52,9%). З урахуванням того, що порогове значення цього індикатора є 25 – 30%, протягом усього досліджуваного періоду, незважаючи на тенденцію до зниження, цей індикатор соціальної безпеки знаходився в небезпечній зоні. Крім того, негативним явищем є доволі висока середня тривалість незайнятості, яка протягом 2001 – 2010 років (за винятком 2008 і 2009 років) була більшою одного року.

10. Показник «наявність житлового фонду в середньому на особу» зростав із 20,7 м² у 2001 р. до 23,3 м² у 2010 р. [9]. З урахуванням того, що порогове значення для цього індикатора – 25 м², протягом аналізованого періоду рівень забезпеченості населення житлом був незадовільним. Наявність у 2008 р. у 7033 тис. сімей житлової площі на одну особу меншої за санітарні норми (13,65 м²) актуалізує доцільність реформування житлової політики держави.

11. Для оцінювання рівня соціальної безпеки застосовують індикатор, що характеризує кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб. Цей індикатор протягом усього аналізованого періоду знаходився в небезпечній зоні, більше того – спостерігається динаміка до підвищення значення показника, причому темпи його зростання є загрозливими: у 2001 р. на 100 осіб зареєстровано 68 випадків захворювань, у 2010 – 72 [9]. Причинами такого стану є: низький рівень доходів деяких груп населення і як наслідок – відсутність повноцінного харчування та недоступність медичних послуг для такого населення; вплив навколишнього середовища; доступність і якість медичної допомоги.

12. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я у відсотках до ВВП. Аналіз динаміки обсягу видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я у відсотках до ВВП, виявив, що за період із 2001 по 2004 р. відбувалося щорічне його зростанням. У період із 2005 по 2008 р. індикатор почав зменшуватися (у 2008 році показник становив 3,54%) з наступною тенденцією до зростання у 2009 р. і перебування його значення у безпечній зоні. Відповідно до досліджень Всесвітньої організації охорони здоров'я, фінансування охорони здоров'я на рівні 6,41% ВВП розцінюється як мінімальний рівень фінансування, здатний забезпечити виживання медичної галузі; 3,2% ВВП – як критичний рівень, за якого відбувається зниження рівня і зменшення обсягу медичної допомоги на 1/3; 1,6% ВВП – як позамежний, що розцінюється як рівень повного руйнування структури медичної галузі [10]. Таким чином, фінансування охорони здоров'я за рахунок бюджетних коштів в Україні знаходиться на критичному рівні, що потребує реформування системи охорони здоров'я та запровадження медичного страхування.

13. Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту у відсотках до ВВП. Оцінка рівня соціальної безпеки України враховує індикатор обсягу видатків зведеного бюджету на освіту у відсотках до ВВП, порогове значення якого 8,3%. Незважаючи на позитивну тенденцію до збільшення цього індикатора із 4,68% у 2001 році до 7,37% у 2010 р. протягом 2001 – 2010 р. рівень державного фінансування освіти в Україні був недостатнім.

14. Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою. Значення вказаного індикатора протягом усього періоду було наближеним до оптимального і до 2007 р. поступово зростало (з 98% у 2001 році до 99,5% у 2007). З 2008 року показник дещо знизився (до 99%), а у 2010 році 97% випускників 9-х класів продовжили навчання для здобуття повної середньої освіти. Зниження цього індикатора свідчить про негативні зміни

в соціально-економічному середовищі країни, що пов'язано з низьким рівнем та якістю життя сімей, у яких проживають такі діти.

У результаті проведеного аналізу індикаторів соціальної безпеки було виявлено відхилення від їх порогових значень і як наслідок зменшення інтегрального індикатора соціальної безпеки із 75,02% у 2007 р. до 74,83% у 2010 р. (Табл.1).

Таблиця 1

Індикатори соціальної безпеки України у 2010 р.

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогові значення	Фактичне значення, зона 2010 р.	
1	2	3	3	
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	не більше 25	↓	24,1
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	не більше 40	↓	23,9
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	не менше 3	↓	2,56
4	Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, разів	не менше 1,5 – 2	↓	0,84
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	не менше 1	↑	1,05
6	Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого, разів	не більше 8	↑	3,2
7	Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	не більше 50	↓	51,6
8	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	не більше 10	↑	8,1
9	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	не більше 25–30	↓	52,9
10	Наявність житлового фонду в середньому на особу, м ²	не менше 25	↓	23,3
11	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	не більше 60	↓	72

12	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП	не менше 4		4,13
13	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	не менше 8,3		7,37
14	Охоплення випусників 9-х класів повною середньою освітою, %	не менше 100		97

Висновки. Таким чином, встановлено, що протягом 2001 – 2010 років спостерігалися значні зміни в соціальному середовищі України, в результаті чого позитивним явищем є збереження тенденції до зростання таких індикаторів, як наявність житлового фонду в середньому на особу, частка видатків зведеного бюджету на освіту та охорону здоров'я у відсотках до ВВП, значення яких поступово наближається до оптимального. Разом з тим до негативних факторів впливу на рівень соціальної безпеки необхідно віднести тенденцію до зростання кількості вперше зареєстрованих захворювань на 100 осіб, у зв'язку із чим у концепті підвищення рівня соціальної безпеки реформування соціальної політики необхідно здійснювати у напрямках: удосконалення системи соціального захисту; реформування політики зайнятості та реформування житлової політики держави.

Література:

1. Гнибіденко, І.Ф. Соціальна безпека: теорія та українська практика / За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
2. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: навч.посіб. із соц. політики / Е.Лібанова, О.Палій. – К.: Основи, 2004. – 491 с.
3. Новікова, О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О.Ф. Новікова. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.
4. Беляєв, О.О. Соціально-економічна безпека: навч.посіб. / О.О. Беляєв, Л.П. Бортнікова, В.І. Кириленко та ін. – К.: КНЕУ, 2010. – 316 с.

5. Грабко, Є.В. Забезпечення соціальної безпеки в Україні: регіональний аспект [Електронний ресурс] / Є. Грабко // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2010. – Вип.2 (4). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Patp/2010_2/10gevura.pdf.
6. Палій, Н.С. Система діагностики соціальної безпеки [Електронний ресурс] / Н. Палій. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2009_28_1/16.pdf.
7. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, наказ від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
8. Указ Президента України «Про Стратегію подолання бідності» від 15.08.2001 №637/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/637/2001>.
9. Україна в цифрах у 2010 році. Статистичний збірник / За ред. О.Г. Осауленка // Державний комітет статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – 559 с.
10. Комарова, І.В. Бюджетне фінансування охорони здоров'я громадян України як складової людського капіталу / І.В. Комарова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 3. – С.94 – 100.